

Podobne ako v prípade štúdie o lotyšskej a estónskej literatúre, aj pri príspevku o litovskej literatúre od Márie Kusej *K niektorým problémom výkladu litovskej literatúry 20. storočia* zaujmú v prvom rade informačná novosť a faktografická nasýtenosť. Ocenenie si však zaslúži tiež východiskový problematizujúci pohľad a rovnako aj metodologický presah k otázkam literárnej periodizácie. M. Kusá uvádza do slovenského kontextu nové poznatky a tieto aj adekvátne stavu slovenského poznania o danej problematike historicky, kultúrno-politicky a literárno-historicky ukotvuje. Sústredene sleduje vývinové peripetie litovskej literatúry v časovom rámci 20. storočia, s akcentom na ruptúry a prelomy, ich vplyv na formovanie národnej literatúry (a širšie národnej kultúry), jej reakcie na vonkajšie politické a kultúrne obmedzenia (pronemecká orientácia; politika Ruska, neskôr ZSSR; rusifikácia), resp. zužitkovanie cudzích vplyvov a inšpirácií. Pozornosť venuje prvkom, ktoré boli počiňované ako cudzie, no stali sa súčasťou domáceho kontextu, ako napr. poetika socialistického realizmu, ktorý sa v litovskej literatúre objavuje vo fáze sovietskeho obdobia (štyridsiate roky 20. storočia) a chápe sa ako „oktrojovaný «nový typ» spoločensko-estetického myslenia“ (s. 124). Štúdiá tiež ukazujú, ako vplyvom mimoliterárnych okolností (historicko-spoločenské udalosti) bola narušená kontinuita literárneho vývinu, alebo ako požiadavka internacionalizmu viedla k obrannej uzavretosti sa a k hľadaniu vlastných tvorivých základov. Príspevok uzatvára problematika periodizácie litovskej literatúry 20. storočia vo forme prierezu jednotlivými koncepciami, svedčiaca o teoretickej otvorenosti danej otázky.

V súhrnnom pohľade na zborník treba oceniť vedeckú erudíciu jednotlivých autorov, no zároveň čitateľný štýl štúdií, vďaka čomu môže publikácia spĺňať aj funkciu doplnkovej vysokoškolskej učebnice.

Dana Kršáková

Brock, Peter: *SLOVENSKÉ NÁRODNÉ OBRODENIE 1787 – 1847*. Bratislava : Kalligram, 2002, 192 s. Preložila Dagmar Kročánová-Roberts.

Vďaka vydavateľskej iniciatíve Kalligramu sa koncom minulého roka objavil na Slovensku preklad v anglosaskom svete ojedinalej monografickej štúdie o slovenskom národnom obrodení.

Peter Brock, kanadský historik, emeritný profesor na univerzite v Toronte, sa v nej pokúsil o výklad vzniku modernej slovenskej identity. Už na pozadí pramenného materiálu (viac ako 300 prameňov, z ktorých takmer polovicu predstavuje dobová pôvodná a časopisecká spisba) a bohatého poznámkového aparátu možno tušiť autorovu dôslednosť, prejavujúcu sa najmä snahou o poskytnutie vlastného pohľadu na túto problematiku. Dôverná znalosť dobových pomerov spolu so schopnosťou sústrediť sa na podstatu problému pozitívne určili kvality Brockovej práce.

Predmet predkladanej štúdie tvorí vývin modernej slovenskej nacionálnej idey. *Nacionalizmus*, resp. od neho odvodený prívlastok *nacionálny*, je, ako na to upozorňuje prekladateľka, vnímaný ako výraz neutrálny, v podstate synonymný pojmu *národné hnutie*. V minimálnej miere operuje autor pojmom *národné povedomie*, ktorý sa niekedy nesprávne zrovnoprávňuje s predošlými. Termín *nacionalizmus* tak predstavuje strešný pojem, ktorý je bližšie špecifikovaný v súvislosti s činnosťou jednotlivých národovcov, konkrétne „obsah“ mu dodávajú živé koncepcie.

Brockov pokus „*načrtnúť cestu, ktorá viedla Slovákov k prvému verejnemu predloženiu požiadaviek politického charakteru na jar 1848*“ (s. 14) sa skonkrétnil rekonštrukciou procesu „*slovenského kultúrneho obrodenia*“ (s. 14), časovo vymedzeného obdobím rokov 1787 – 1847. Výklad tohto procesu s prihliadnutím na národnobuditeľské a kultúrno-politické dianie v strednej Európe na prelome

18. a 19. storočia nasvedčuje tomu, že autor disponuje širokým prehľadom o súdobej situácii. Sledovanie vývinových línií hnutí susedných národov nie je iba ilustratívne, ale funkčne opodstatnené: iba na ich pozadí možno správne pochopiť a čo najobjektívnejšie interpretovať slovenské národné obrodenie a jeho špecifické črty. K jednej z najpríznačnejších zaraďuje Brock jeho prednostne kultúrno-jazykový charakter. Tento znak navonok demonštruje nahradením zaužívaného všeobecného označenia „národné obrodenie“ prívlastkom „kultúrne“, ktorého použitie je v domácom literárnohistorickom kontexte pomerne zriedkavé. Hoci sekundárne súvisí s *kultúrnym nacionalizmom* (najmä zásluhou prác Gellnera a Pichlera sa u nás tento termín začal frekventovanejšie používať až v deväťdesiatych rokoch 20. storočia), významová nasýtenosť prednostne odkazuje na charakter hnutia, čo Brock správne vystihol už v predsove: „... *len Slovinci a Slovinci prišli s nacionalizmom, ktorý dlho zostal len v kultúrnej a jazykovej rovine. Konfrontácia medzi politickým, štátne orientovaným nacionalizmom maďarskej šľachty a kultúrnym nacionalizmom slovenskej intelektuálnej elity, ktorá vystupovala – hoci samozvane – v záujme poddaných, bola od konca 18. storočia výsledkom týchto dvoch protichodných predstáv o národnej ideji*“ (s. 14).

V súvislosti s národným hnutím na Slovensku nemožno proti eliminácii štátotvorných a politických snáh namietat'. Autor sa zameriava iba na obdobie, keď tieto tendencie do popredia nevystupovali a ani nemohli vystupovať, hoci už v Štúrových koncepciách ich vo viac-menej skrytej forme nachádzame. Brockova rekonštrukcia národného hnutia sa končí v okamihu, keď sa politické ambície národa pod Tatrami „naplno“ prejavili, keď samotné obrodenie nadobudlo kvalitatívne odlišný charakter. V závere svojej práce síce konštatuje, že sa začiatkom päťdesiatych rokov 19. storočia „*utváranie slovenského kultúrno-jazykového národa zavŕšilo,*“ ale iba „*na teoretickej ro-*

vine“ (s. 100). Naplnenie predstavy o národe na „teoretickej“ úrovni chápe ako vytvorenie spoločnej konfesionalne nedeterminovanej národnej (t. j. čisto slovenskej) platformy, potvrdenej jednotným spisovným jazykom. Na pozadí nemožnosti politického naplnenia tejto predstavy (Brock hovorí o „*osudových ranách*“ národnému hnutiu v poslednej štvrtine 19. storočia) vyslovil autor na naše pomery odvážnu (mýtus národa je mýtus národa), no objektívnu prognózu: „*Nebyť rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie, postupný úpadok slovenského národného povedomia by sa azda nepodarilo zastaviť*“ (s. 101).

Pri rekonštrukcii slovenského národného obrodovania sa Brock sústreďuje na jeho vnútornú diferenciáciu a tomuto chápaniu zodpovedá i kompozícia štúdie (Úsvit slovenského národného hnutia, Slovenské národné hnutia a československá idea, Utváranie moderného slovenského národa). Autor sa neobmedzuje len na sledovanie línie reprezentovanej tradičnou trojicou národovcov (Bernolák, Kollár, Štúr), ale jeho zámerom je poskytnúť komplexný pohľad. Vznik modernej slovenskej identity vysvetľuje primárne na podklade rozlíšenia pocitu etnickej a národnej identity: k etnickému povedomiu dospeli bernolákovci, ale národné uvedomenie dosiahli až neskôr evanjelici – najskôr príklonom k československej orientácii a v štyridsiatych rokoch 19. storočia potvrdením samostatnej slovenskej identity.

V prvej kapitole sa zameriava na katolícke hnutie a vznik bernolákovčiny. V popredí teda stojí otázka jazyka podmieňujúca chápanie národa (či skôr iba povedomia o „národe“: „*V Uhorsku, rovnako ako v iných častiach strednej Európy, národ teoreticky tvorila len šľachta, a len etnická skupina, ktorá mala vlastnú šľachtu, sa mohla kvalifikovať na národ*“ s. 24). Prehľadne vykresľuje jazykovú situáciu Slovákov od čias veľkej Moravy po koniec 18. storočia. Za moment „*sústredenia sa na vytvorenie pevnej teoretickej bázy nového literárneho jazyka*“ (s. 27) považuje potre-

bu jednoznačnej odľuky od češtiny a odmietnutie slovakizovanej češtiny, pričom za jeden z hlavných motívov popri formovaní etnického čítania udáva potrebu vydať Bibliu, ako aj pastoračné a vzdelávacie účely. Bernolákovčinu a Bernolákovce názory hodnotí ako „výsledok kolektívneho generačného úsilia seminaristov a ich učiteľov“, „konsenzus celej skupiny“ (s. 29). Brock správne vystihol to, že charakter tohto jazyka (koiné) zodpovedal celkovej filozofii osvietenieckého vzdelávania ľudu zhora – na rozdiel od romantických koncepcií oživenia kultúry zospodu. Nedostatky bernolákovčiny, ako aj rozklad hnutia interpretuje v tradičných intenciách. Za Bernolákov omyl považuje zachovanie puta so staršou maďarskou ideou (vedomie *natio hungarica*). Vo vzťahu k nasledovníkom pozitívne hodnotí to, že bernolákovci: 1. ako prví na Slovensku dospeli k slovenskému etnickému povedomiu, 2. kodifikáciou vlastného spisovného jazyka presadili kultúrnu samostatnosť Slovákov voči Čechom, a 3. (najvýznamnejšie) „*vytvorenie bernolákovčiny pripravilo pôdu pre neskoršie prijatie slovenskej interpretácie tejto koncepcie a pre prekonanie idey československej kmeňovej jednoty*“ (s. 38).

V druhej kapitole sa sústreďuje na posun od slovenskej etnicity k slovenskému nacionalizmu. Prínos Kollára a Šafárika vidí: 1. v presadení ideológie moderného národa založenom na kultúrnom a jazykovom základe, ktorý lepšie ako zastarané etnické povedomie zodpovedal dobe, 2. v „*objavení nového rozmeru v slovenských úvahách o identite*“ (s. 49), t. j. myšlienka slovenskej vzájomnosti, a 3. v úsilí slovakizovať češtinu s cieľom vytvoriť československý jazyk. Interpretácia kollárovska-šafárikovských koncepcií (s prihliadnutím na názory Hamuljaka, Godru, Palackého, Dobrovského, Kuzmányho a i.) sa komplikuje chápaním kategórií štátu a národa. Problém vidí v nejednotnosti, čiastočne plynúcej z konfesionálnych rozdielov, a bližšie si všímajú vytváranie názorových opozícií. Rozchod nasledu-

júcej generácie s československou myšlienkou hodnotí ako nevyhnutný a prirodzený krok: „*Štúrovská slovenčina a nová koncepcia slovenskej národnosti sa však neobjavili len ako reakcia na československú myšlienku, alebo dôsledok politických okolností, v ktorých sa Slováci nachádzali. Zrodili sa z úsilia slovenských stúpenecov československej idey dospieť k národnému sebaurčeniu Slovákov v Hornom Uhorsku*“ (s. 73). Daná ukážka zhutnene vyjadruje obsah poslednej kapitoly. Na „*utváraní slovenského národa*“ sa podľa Brocka v tejto „*fáze*“ (o fázach či etapách explicitne nehovorí) podieľalo množstvo rôznorodých činiteľov: obligátna filozofia inšpirovaná Herderom a Heglom, politický vývin v Európe, prejavy nacionalizmu ostatných národov, maďarizačné tendencie a i. Zameriava sa na národnobuditeľské, jazykové, kultúrne aktivity romantikov, pričom názory a postoje vedúcich osobností, Štúra a Hurbana, konfrontuje jednak s názormi súčasníkov, ako aj predstaviteľov staršej generácie. Dozrievanie jazykového separatizmu mladšej generácie vidí prednostne v otázke nazerania na národnú otázku. Revolučné udalosti rokov 1848/49 hodnotí ako násilné prerušenie produktívnej aktivity štúrovcov, ktoré ukázalo, že „*národné povedomie sa obmedzuje len na drobnú inteligenciu oboch konfesii*“ (s. 99).

Hoci sa autor skromne odvoláva na absenciu dôvernej znalosti problematiky, priložený pramenný materiál, ako aj vlastné poňatie tohto problému, svedčia o opaku. Na Brockov nekompromisný vedecký prístup ukazuje aj ochota prehodnocovať protichodné názory a postoje, reprezentované najmä koncepciami Rapanta, Gogoláka a Butvina. Pokus o „*racionálny, presný a objektívny výpočet dôležitých momentov témy, o ktorej v angličtine takmer neexistuje spoľahlivá literatúra*“ (s. 15) priniesol výsledok, ktorý si všetky tri vytýčené atribúty oprávnenne zaslúži. Akiste tu zohral nezanedbateľnú úlohu i fakt, že objektívny pohľad popri vysokej profesionálnej erudícii umožnila

Brockovi najmä osobná nezaťaženosť „národnými mýtmi“. Zhodne s autorom doslovu možno skonštatovať, že napriek vyše štvrtstoročnému časovému odstupu od prvého vydania

(1974) nestratilo Brockovo dielo „nič z vedeckej hodnoty a myšlienkovej inšpiratívnosti“ (Rudolf Chmel, s. 107).

Jana Pácalová